

УДК 81-114-2

МОВНА КАРТИНА СВІТУ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ДУМКИ

Т. О. Бірець, О. О. Залужна

Анотація. У статті розглядається проблема мовної картини світу як частини концептуального світу, а також сприйняття світу через мислення та відображення отриманої інформації через мову. Крім того, мовна картина світу є частиною загальнонаукової, підсистемою концептуальної картини світу, вміщуючи ті її компоненти, які співвідносяться із мовними знаками. Вона виступає попередником і формувальним чинником спеціальних картин світу. Це пов'язано з тим, що людина здатна сприймати і розуміти світ, завдяки мові, в якій закріплюється загальнолюдський і національний досвід. Саме останній визначає призму, через яку людина сприймає світ і, відповідно, формує мовну картину світу.

Ключові слова: картина світу, мовна картина світу, концептуальна картина світу.

1. Вступні зауваження. Вивчення питання мовної картини світу, постає одним із найактуальніших напрямків сучасного мовознавства [8, с. 40–45; 9]. Кількість мовних картин дорівнює кількості мов, тому що кожна мова є неповторним явищем [2; 7; 8], саме тому фрагменти національно-мовних картин світу, характеризуються рисами специфічними для кожної з мов, що значною мірою пов'язано з різними поглядами на реальність в яких проживає суспільство [8, с. 40–45; 9; 10].

Актуальність даного дослідження, полягає у високому рівні цікавості мовознавців до вивчення лексичного складу мови, що пояснюється прагненням дослідників зрозуміти та побудувати як найповнішу мовну картину світу.

Об'єктом дослідження виступає мовна картина світу в контексті сучасного розвитку.

Предметом дослідження є різноманіття поглядів у сучасній лінгвістиці на мовну картину світу.

Мета роботи полягає у дослідженні мовної картини світу з різноманітних позицій сучасного мовознавства, в тому числі й розглянути структуру мовної картини світу в системі «концептуальна картина світу».

2. Теоретичні засади дослідження. Мовна свідомість народів, які мешкають на різних територіях в умовах специфічної культури й історії, по-різному відображає навколишній світ, формує лексичну систему, в якій зафіксовано як загальнолюдські, так і національно специфічні елементи мовної картини світу [5; 8; 9; 10].

Поняття картини світу, зокрема й мовної ґрунтується на вивченні уявлень людини про світ. Картина світу – це результат обробки інформації про середовище і людину. Як глобальний образ, вона являє собою основу світобачення, світовідчуття та реалізується в різноманітних формах людської поведінки, до яких належить і людська мова [8]. Сукупність уявлень про світ, зафіксованих у значенні різноманітних слів і висловів, формується в певну систему поглядів, які потребують свого подальшого осмислення. Кожна мова, як відомо, відображає спосіб сприйняття і концептуалізацію світу тим чи іншим етносом, що вирізняється своєю історією, культурою, своїми цінностями. Це, власне, і складає «національну модель світу» [8], яка є цілісним образом активності людини.

Мова – найважливіший засіб формування та зберігання знань людини про об'єктивний світ, зафіксованих у слові. Сукупність цих знань, збережених у мовній формі, називається «мовною картиною світу». У науковій літературі функціонує декілька дефініцій поняття картина світу, але більшість дослідників указують на його розмитість [2; 8; 10].

Мовна картина світу є суб'єктивним образом об'єктивної реальності, оскільки кожна людина по-своєму і неповторно відтворює світ. Іншими словами, «мовна картина світу – це

комплекс мовних засобів, у яких відображені особливості етнічного сприйняття світу», «це сукупність уявлень народу про дійсність, зафіксованих в одиницях мови на певному етапі розвитку народу» [3, с. 5].

Саме цим пояснюється те, що кожна національна мова – це універсальна система істин, знань і т.ін., зумовлена своєрідною психологією народу. Мова, через значення слова, представляє той чи інший предмет об'єктивної картини світу, у сукупності ж – концептуалізму її. Мовна картина світу відображає у вербальних формах дійсність, яка сприймається свідомістю. Тому предметом дослідження сучасної лінгвістики є питання «про ступінь впливу людини на мову, якою вона послуговується, і про вплив природної мови на поведінку і мислення людини, особливо у плані формування її картини світу» [2, с. 142].

3. Історія питання. Поняття картини світу бере початок від ідей В. фон Гумбольдта про внутрішню форму мови. В. Гумбольдт і його послідовники вважали, що в мові – «дух народу», вона приховує особливий світогляд і специфічний спосіб мислення.

«Особливість духу і будова мови будь-якого народу, – зауважує науковець, – настільки внутрішньо пов'язані між собою, що одне передбачає інше. Мова є зовнішнім проявом духу народів. Мова – це їхній дух, а їхній дух – це їхня мова. Ніколи не вдасться належною мірою виявити їхню ідентичність [2, с. 147].

У свою чергу Л. Вайсгербер пише: «Вона (мова) дозволяє людині об'єднати весь досвід у єдину картину світу і змушує її забути про те, як раніше, до того, як вона вивчила мову, вона сприймала навколишній світ» [1, с. 51]. На його думку, словниковий склад конкретної мови містить у собі сукупність поняттєвих засобів мислення, які має у своєму розпорядженні мовна спільнота. І залежно від того, як кожен носій мови опановує цей словник, усі члени мовної спільноти оволодівають відповідними засобами мислення. А відтак «рідна мова відображає у своїх поняттях певну картину світу і передає її членам мовної спільноти» [5, с. 250].

Наукова еволюція Л. Вайсгербера [10] стосовно концепції картини світу йшла в напрямку від вказівки на її об'єктивно-універсальну основу до підкреслення її суб'єктивно-національної природи. Він уявляв мову як певного «творця світу» [8; 10], залишаючи при цьому в тіні об'єктивний фактор формування картини світу – навколишній світ. Учений припускав, що існує відносна свобода людської свідомості від мовної картини світу, проте в її межах. Інакше кажучи, від мовної картини світу, закріпленої у свідомості, ніхто звільнитися не може, але в межах самої цієї картини ми спроможні дозволити собі деякі «вольності», які і роблять нас індивідуальностями. Та своєрідність особистості, згідно з теорією науковця, завжди обмежена національною специфікою її мовної картини світу [10].

Визнаючи високий авторитет Л. Вайсгербера як автора вельми глибокої і детально розробленої концепції мовної картини світу, ми, як і багато інших сучасних учених, сприйняли ідею про те, що влада рідної мови над людиною абсолютно непереборна, не можемо. Не заперечуючи впливу мовної картини світу на мислення людини, необхідно водночас вказати на можливість невербального (немовного) шляху пізнання, коли не мова, а сам об'єкт впливає на напрям мислення.

Праці В. Гумбольдта та Л. Вайсгербера стали теоретичною основою і для відомої гіпотези [4;5; 8; 9; 10] лінгвістичної відносності Е. Сепіра та Б. Ворфа. Учені висунули тезу, що мова відіграє визначальну роль у процесі пізнання, а люди бачать світ по-різному – крізь призму рідної мови. Для прихильників цієї теорії реальний світ існує настільки, наскільки він відображається в мові. Однак, якщо кожна мова відображає дійсність властивим тільки їй способом, то, цілком закономірно, мови відрізняються своїми «мовними картинами світу» [9; 10].

Б. Ворф стверджує, що ми можемо по-різному бачити і сприймати світ, але саме мова визначає спосіб нашого бачення і сприйняття навколишнього світу. Він писав: «Ми розчленовуємо природу в напрямку, який підказує наша рідна мова» [7, с. 174]. Дослідник звертав увагу насамперед на класифікаційний бік мовної картини світу. Першочерговим завданням для нього було порівняти мовну картину світу з науковою. Як і в науці, на його думку, у мовній картині світу відображається класифікаційна позиція на світ. Причому, у різних мовах ця позиція представлена по-різному. Як наукова, так і мовна картини світу являють собою, за

Б. Ворфом [10], «систему аналізу навколишнього світу». Учений віддавав перевагу мовним картинам світу над науковими. Це і призвело його до ігнорування об'єктивним фактором пізнання внаслідок перебільшення значення мови для розвитку науки. В обох випадках ми маємо справу з моделюванням світу. У цьому їхня схожість. Проте між ними є і суттєва відмінність: перша – результат діяльності вчених, друга – результат діяльності звичайних носіїв тієї чи тієї мови, які її і створили. Перша відображає наукову свідомість, друга – повсякденну.

Серед вітчизняних науковців першим, хто продовжує розбудовувати теорію В. фон Гумбольдта, стає В. Жайворонок [4; 5; 6, с. 51–53; 7; 8; 9;]. В. Жайворонок, пропонує власну концепцію категорії «мовна картина світу». У мовній картині світу вчений вбачає «усе те, що йде передусім від людини або етносу, результат людського сприйняття, фантазій, мисленнєвих процесів і перетворювальної діяльності» [6, с. 9]. Дослідник упевнений, що всесвіт є предметом пізнання, тому, осмислюючи його, людина пізнає і саму себе, оскільки її внутрішній, суб'єктивний світ є відображенням світу зовнішнього, об'єктивного. І в цьому процесі важливим елементом є мова, а відтак феномен світу, пізнаного через мову, постає для людини образами її мови [6, с. 51–53; 7, с. 9–10].

Схожу думку має І. Голубовська, яка визначає мовну картину світу як «виражене засобами певної мови світовідчуття та світорозуміння етносу, вербалізовану інтерпретацію мовним соціумом навколишнього світу і себе в цьому світі» [1, с. 6]. Ця дослідниця розрізняє концептуальну і мовну картини світу, наголошуючи на тому, що для останньої характерне повсякденне, наївне відображення реальності, на протигагу науковості та загальнолюдському характеру концептуальної картини світу [1, с. 38].

З думками цих учених важко не погодитися, оскільки людина, що живе в соціумі, послуговується мовою не може бути ізольованою і стояти осторонь тих процесів, які відбуваються в суспільстві. Вона постійно взаємодіє із навколишнім світом, відчуває його вплив і сама впливає на його розвиток.

Картина світу, безумовно, є національно забарвленою, адже інтерпретується, пропускаючись крізь призму національного світобачення та світорозуміння. В. Постовалова вважає, що «картина світу», звичайно ж, не «дзеркальне відображення світу і не відкрите «вікно» у світ, а саме картина, тобто інтерпретація, акт світорозуміння... вона залежить від призми, через яку здійснюється світобачення» [6, с. 24]. А отже, поняття «мовна картина світу» пов'язане з поняттями народ, етнос, нація і розумінням національного характеру.

Науковці впевнені, що пізнавальна діяльність людини може здійснюватися не тільки за допомогою мови, а й за її межами – в абстракції від мовних форм. Мовні картини світу можуть виконувати лише допоміжну роль щодо науки, але вони не спроможні претендувати на провідну роль стосовно наукових картин світу. Мовні картини світу не можуть бути основним джерелом наукових знань, бо таким джерелом, насправді, є і завжди була об'єктивна дійсність.

4. Висновки.

4.1. Мовна картина світу не належить до числа частково наукових чи спеціальних картин світу, оскільки вона є попередником багатьох інших картин світу і певною мірою формує їх.

4.2. Концептуальна картина світу засобами мови перетворюється у мовну. Концептуальна картина світу і мовна різняться засобами створення: перша використовує поняття і уявлення, а друга – мовні одиниці. Таким чином, наявність невербальних засобів вираження в концептуальній картині світу і лінгвістичних засобів творення загальних рис та національних особливостей мовної картини світу є принциповою відмінністю між ними.

4.3. Вивчення мовної картини світу – це шлях до кращого пізнання власне специфіки будь-якої мови, розуміння системи уявлень окремого народу, його самобутності та ментальності.

4.4. Мовна картина світу є частиною загальнонаукової, підсистемою концептуальної картини світу, вміщуючи ті її компоненти, які співвідносяться із мовними знаками. Вона виступає попередником і формувальним чинником спеціальних картин світу. Це пов'язано з тим, що людина здатна сприймати і розуміти світ, а відтак і саму себе, завдяки мові, в якій закріплюється загальнолюдський і національний досвід. Саме останній визначає призму, через яку людина сприймає світ і, відповідно, формує мовну картину світу.

Анотація. В статті розглядається проблема мовної картини світу як частини концептуального світу, а також сприйняття світу через мислення і відображення отриманої інформації через мову. Крім того, мовна картина світу є частиною загальнонаукової, підсистемою концептуальної картини світу, поміщаючи в неї її компоненти, які стосуються мовних знаків. Вона виступає передумовою і формуючим фактором спеціальних картин світу. Це пов'язано з тим, що людина здатна сприймати і розуміти світ, завдяки мові, в якій закріплюється загальнолюдський і національний досвід. Саме останнє визначає призму, через яку людина сприймає світ і, відповідно, формує мовну картину світу.

Ключові слова: картина світу, мовна картина світу, концептуальна картина світу.

Abstract. The article deals with the problem of the linguistic picture of the world as part of the conceptual world, as well as the perception of the world through thinking and reflection of the information received through the language. In addition, the linguistic picture of the world is part of the general scientific, subsystem of the conceptual picture of the world, containing its components that are related to the linguistic signs. It acts as a precursor and molding factor for special world paintings. This is due to the fact that a person is capable of perceiving and understanding the world, thanks to the language in which the universal and national experience is established. The latter determines the prism through which a person perceives the world and, accordingly, forms a linguistic picture of the world.

Key words: world picture, language picture of the world, conceptual picture of the world.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. М. : Языки русской культуры, 1998. 896 с.
2. Вежицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. М. : Языки славянской культуры, 2001. 288 с.
3. Гак В. Г. Языковые преобразования. М., 1998. 768 с.
4. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию : Гумбольдт В. фон.; [пер. с нем.]. Москва : ОАО ИГ «Прогресс», 2001. 400 с.
5. Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 32. С. 51–53.
6. Єрмоленко С. Я. Мінлива стійкість мовної картини світу. *Мовознавство*. 2009. № 3–4. С. 94–103.
7. Колшанский Г. В. Коммуникативная функция и структура языка / Г. В. Колшанский. – как слова и обычаи влияют на мышление. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Издательство иностранной литературы-М., 1984. 176 с.
8. Манакин В. М. У пошуках мовної моделі світу. *Проблеми зіставної семантики* : [зб. наук. статей / від. ред. О. О. Тараненко]. К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. Вип. 9. 484 с.
9. Sapir E. Grading: A study in semantics. *Philos. Rev.*, 1944. 61 p.
10. Sapir-Whorf hypothesis. *Chandler Daniel*. URL : Web site of University of Wales, Aberystwyth.

УДК 070:316.48

ЖУРНАЛІСТСЬКА АРГУМЕНТАЦІЯ ПРИ ВИСВІТЛЕННІ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ: ВИДИ, ДОКАЗОВІСТЬ, КОМУНІКАТИВНА ЛОГІЧНІСТЬ

В. В. Вдовиченко, О. В. Тараненко

Анотація. Стаття присвячена темі дослідження журналістської аргументації при висвітленні конфліктів. Проаналізовано специфіку функціонування різних видів аргументів у засобах масової інформації та досліджено медіа-аргументацію на матеріалі контент-аналізу висвітлення інциденту в Керченській протоці українськими та російськими медіа. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування описово-порівняльного методу, методу моніторингу та контент-аналізу, які дозволили співставити різні типи аргументів, побачити різницю в доведенні конфліктів російськими та українськими журналістами, експертами та політиками, допоміг краще зрозуміти редакційну політику видань та побачити до чого частіше у своїй аргументації апелюють журналісти – до логіки чи особистості та емоцій.

Ключові слова: аргументація в медіа, логіка, висвітлення конфліктів, Керченський конфлікт.

Актуальність роботи. Переконавання задля пошуку істинності є головною метою журналістської аргументації. Саме від логічної аргументації залежить ставлення аудиторії до тих чи інших подій. Особливо важливою журналістська аргументація стає при